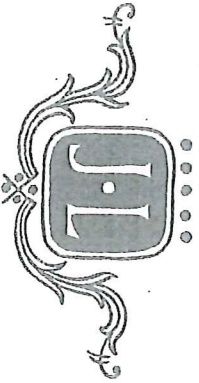

JONAS LIE

SAMLEDE VERKER

I BIND

GYLDENDAL NORSK FORLAG

OSLO 1961

DEN FREMSYNTE
(1870)

Elias og draugen
s. 38-45

1 - Lie I

Hva det har kostet nordlendingene endelig å finne ut denne båtform, som nu setter dem i stand til i sine små båter nesten å fly for vinden unna de veldige havsjøer, der skummer bakerter dem, og som, om de nådde båten, ville begrave den under seg, — hvor mange slekter der har lidt og stridt og tenkt og rettet på denne fasjon, så å si under dødsstraff for hver feiltagelse, — kort nordlandsbåten historie fra den slekts dager, som først opptok kampen mot havet der oppe og til idag — det er en glemt saga, full av den jevne arbeidsmanns storbedrift.

— En vinteraften i januar, litt før fisket begynte, hørte jeg en av folkene i de store båtlag som da overnattet hos oss, fortelle. Han var blitt satt på glid ved et par historier av Komag-Nils og ville nok nu vise oss at det også der hvor han var fra, nemlig nede på Dønø i Helgeland nær Ranen, var likeså godt slag både av underlige historier og av båter som oppe hos oss.

Fortelleren var en liten raptunget fyr, som hele tiden satt og røkket og flyttet seg på benken, mens han fortalte.

«*Mr* den spisse nese og de små rødaktige runde øyne lignet han annen urolig sjøfugl på et skjær. Av og til avbrøt han seg å dukke ned i sin nistetine, som om han hver gang tok opp et nytt stykke av fortellingen.

Historien lød således:

På Kvalholmen nede i Helgeland bodde en fattig fisker som het Elias, med sin kone Karen, som før hadde tjent hos presten over på Alstadhaug.

De hadde fått seg opp en hytte der, og han gjorde nu Loføfiske på dagerror.

På den ensomme Kvalholmen var det nok ikke fritt for at det spøkte. Når mannen var borte, hørte konen mange slags uhyggelig larm og skrik, som ikke kunne være av det gode.

Der kom et barn hvert år, men de var strevsomme begge to. Da syv år var gått, var det seks barn i stuen; men den samme høst hadde mannen også fått skrappt seg sammen så meget at han mente nu selv å kunne rå seg til en seksring og heretter ro fiske i egen båt.

En dag som han gikk med en kveitepig i hånden og grundet på dette, støtte han over en bergknart nede i stranden uforvarende på en uhyre stor kobb, som lå og solte seg like bak den, og som nok var likeså uforberedt på mannen, som han på den.

Elias var imidlertid ikke sen; han støtte ovenifra knarten hvor han stod, den lange, tunge kveitepig like ned i ryggen på den, tett under nakken.

Men da ble det et spill! Kobben reiste seg med en gang på halen, rett opp i været, så høy som en båtmast, og så med et par blodanløpne øyne så ond og giftig på ham, mens den derhos grimende viste tenner, at Elias holdt på å gå fra vettet av forskrekkelse. Så føk den med ett på sjøen, så skumkraven stod full av blod efter den. Mere så Elias ikke til den; men inn til båtstøen i Kvalviken, hvor huset hans stod, drev samme eftermiddag kveitestangen med avbrutt jernpig.

Elias tenkte ikke lengere på dette. Han kjøpte samme høst sin seksring, til hvilken han alt om sommeren hadde satt opp et lite nst.

En natt, som han lå og tenkte på den nye seksringen sin, falt det ham inn at han for riktig å bevare båten kanskje burde sette enda en spilre til støtte under den på hver side.

Han var så urimelig glad i båten at det bare var moro for ham å stå opp med løkt og se ned til den.

Som han nu stod og lystet på den, skintet han plutselig i kroken henne på en garnvase et ansikt, som akkurat lignet kobbens; det gren en stund sint imot ham og lyset.

Gapet ble liksom større og større, og så for der en stor mann ut gjennom næstøderen, men dog ikke fortære enn at Elias ved løkteskinnet skintet at det stod en lang jernpig ut av ryggen på ham. Og nu begynte han nok å skjønne et og annet.

Men enda var han mere redd om båten sin enn for livet.

Den morgen i januar han drog ut på fiske med to mann i båten sin foruten seg selv, hørte han i mørket en røst fra et skjær like i utløpet av viken. Den lo hånlige og sa:

«Når det blir fembøring, så åkt deg, Elias!»

Det varte imidlertid mange år, før det ble fembøring av for Elias, og hans eldste sønn Bernt var da sytten år gammel.

Den høst dette skjedde, reiste Elias med hele sin familie i båten inn i Ranen for å bytte bort seksringen og så for mellomlag handle seg fembøringen til. Hjemme var bare en nettopp konfirmert finnepike, som de hadde tatt til seg for noen år siden.

Nu var det en båt, en liten halvtemteroms fembøring, som han nettopp hadde i kalkerten, og som den beste båtbygger derinne

hadde fått ferdig og tjærebredd den høst. Den byttet han til seg mot seksringen og et mellomlag i penger.

Elias tenkte nu på å selte hjem, men var først innom handelsstedet og forsynte seg og sine med julekost, derunder også en liten dunk brennevin.

Glad som han var i handelen, tok nok både han og konen hans seg den dag en tår over tørsten, og Bernt, sønnen, fikk også smake en smule med.

Dermed selte de nu den nye båt hjemover.

Annen ballast enn han selv, kjerringen og barna samt julekosten var der ikke i den.

Sønnen Bernt satt ved halsen, konen, hjulpet av den nesteldste sønn, holdt i draget, og selv satt Elias ved styret, mens de to yngre, tolv og fjorten år gamle brødre skulle skiftes ved øsekarer.

De hadde åtte mil havvei å selte, og da de kom utpå, viste det seg at de nok kom til å prøve båten den første gang den bruktes. Det røk efterhånden opp til storm, og skumkammen begynte å brekke i den svære havsjø.

Nu fikk Elias da se hva båt han hadde; den klarte seg som en sjøfugl mellom bølgene uten så meget som en skvett i båten, og han dømt derhos på at han slapp å sette en hel klo mot hva en annen alminnelig fembøring ville vært nødt til i dette vær.

Ut på dagen så han ikke langt fra seg borte på sjøen en annen fembøring med full besetning og fire klør i sellet akkurat som han. Den lå samme kurs, og han fant det litt rart at han ikke hadde sett den før.

Den lot til å ville kappselte med ham, og da Elias skjønte det, kunne han ikke bare seg for igjen å stikke ut en klo.

Nu gikk det med strykende fart som pilens forbi nes, holme og skjær, så Elias syntes han aldri hadde vært med på så stolt seilas før, og nu viste båten seg også for det som den var, nemlig den første i Ranen.

Havet var imidlertid blitt verre, og de hadde alt fått et par alvorlige sjøer inn over seg. De brøt inn over halsen der forrut, hvor Bernt satt, og seltes ut igjen i le nær bakskotten.

Siden det var blitt skummelt, hadde den annen båt holdt ganske nær, og de var nu ikke lenger fra hinannen enn at de kunne kaste et øsekar over til hverandre.

Så gikk da seilassen jevnslids i stete hårdere sjø utover kvelden. Den fjerde klo burde nu egentlig være satt igjen, men Elias ville nødig gi tapt i kappseilingen og tenkte å bie dermed i det lengste, inntil de gjorde det over i den annen båt, hvor det kunne tiltrenges vel så godt.

Av og til gikk så fremdeles brennevindunken om, da det nu både var kulde og væte å holde ute.

Morilden, som spilte i den sorte bølge nær Elias' egen båt, lyste selosomt sterkt i skumranden omkring den annen, der liksom plydde og velhet en ildskavl om sidene.

Ved det lyse fosforskjær kunne han endog skjehne tauendene over i den. Han kunne også tydelig se folkene ombord med sine sydvester på hodet; men da deres løvartside lå nærmest, vendte de alle ryggen til og skjultes mest av den høyt krengende båttrand.

Plutselig brøt en forferdelig brekksjø, hvis hvite kam Elias lenge hadde skimret gjennom mørket, innover halsen, hvor Bernt satt. Den stoppet liksom hele båten for et øyeblikk, plankene skalv og lystet under trykket av den og strømmet så, da båten, som en stund lå halvkarret, reiste seg igjen og tok fart, ut over lebord akter.

Mens dette stod på, syntes han det skrek fælt over i den annen båt. Men da det var over, sa konen, som satt ved draget, med en stemme som skar ham inn i sjelen: «Herregud, Elias, den sjøen tok Marthe og Nils med seg!»

Det var deres to yngste barn, det første ni, det annet syv år gammelt, som hadde sirtet i rommet nær Bernt. Hertil svarte Elias bare: «Slipp ikke draget, Karen, ellers vil du miste flere!»

Det gjaldt nu å få tatt inn den fjerde klo, og da det var gjort, fant Elias at det var bruk for den femte med, ti været vokste; men for å selte båten fri av de stete sværere sjøer, torde han på den annen side heller ikke minke mere på sellet enn han hårdt var nødt til.

Det gikk imidlertid så at den selstump de kunne føre, efterhånden ble mindre og mindre. Sjøen røk, så det drev dem i ansiktet, og Bernt og den nesteldste bror Anton, som hittil hadde hjulpet moren henne ved draget, måtte til slutt holde i råen, en utvei som man tyr til, når båten ikke engang tåler å gå for den siste klo — her den femte. Kamerarbåten, som imidlertid hadde vært borte, dukket nu plutselig igjen opp ved siden med akkurat samme seilføring som Elias båt. —

Men han begynte nu ikke riktig å like menneskapet der ombord. De to som stod der og holdt i råen, og hvis bleke ansikter han skimtet under sydvestene, syntes ham ved den underlige lysning av skumbrytningen mere lik dødnings enn mennesker, og heller ikke talte de et ord.

Et stykke til lovert øynet han så igjen den hvite høye rygg av en ny brottsjø som kom gjennom mørket, og han beredte seg i tide på å ta imot den.

Båten laes med stevnen skjøns opp imot den, og seilet ble ført størst mulig for å skape fart nok til å kløve den og seile sjøen ut igjen.

Inn susste brottsjøen med et brus som av en foss; atter lå de et øyeblikk halvkantrret; men da det var over, satt konen ikke lenger ved draget, heller ikke stod Anton lenger og holdt på råen — de var begge gått overbord.

Også denne gang syntes Elias at han hørte det samme fæle rop i luften; men midt under det hørte han tydelig sin kone angstfullt rope hans navn.

Da han begrep at hun var skyllet overbord, sa han bare: «I Jesu navn!» og tidde så.

Han var til mote som han helst ville fulgt etter henne, men følte derhos at det nu gjaldt å berge resten av den last han hadde ombord, nemlig Bernt og sine to andre sønner, den ene tolv, den annen fjorten år, der en stund hadde stått for øsningen, men som siden hadde fått plass i akterskotten bak ham.

Bernt måtte nu passe råen alene, og de begge, så godt det lot seg gjøre, hjelpes ad.

Styrevolen torde Elias ikke slippe, og fast om den holdt han med en hånd av jern, som forlengst var følelsesløs av anstrengelse.

En stund etter dukket kameratbåten atter frem; den hadde likesom før vært borte en stund.

Nu så han også mere av den svære mann som satt akterut på den samme plass som han. Ut av hans rygg nedenfor sydvesten stod, da han vendte seg, ganske riktig en kvarterlang jernpig, som Elias nok mente han skulle kjenne igjen.

Men hermed var han nu også i sitt stille sinn på det rene med to ting: den ene var at det var ingen annen enn selve draugen som styrte sin halve båt der tett ved siden av ham og hadde ført ham i

fordervelse, og den annen at det nok var så laget at han den natt sølte sin siste reise.

Ti den som ser draugen på sjøen, er en hjemfallen mann. Han nevnte intet til de andre for ikke å ta motet fra dem, men

overgav i stillhet sin sjel til Vårherre.

I de siste timer hadde han ut av kursen måttet bære av stor-men. Det ble tillike sneetykke, og han skjønnte at han nok kom til å vente på landkjønning til det dagedes.

Seliasen gikk imidlertid for seg som før.

Av og til klaget guttene i akterskotten over at de frøs, men her ved var der nu i væten intet å gjøre, og Elias satt desuten i adskillige andre tanker.

Han hadde fått en sådan forferdelig lyst til å hevne seg, og det han nu ville gjøre, om han ikke hadde hatt sine tre øvrige barns liv å forsvare, var med en plutselig vending å prøve å seile i senk den forbannede båt, der ennu stotse som til hån holdt seg ved siden av ham, og hvis onde ærend han bare altfor godt skjønnte.

Kunne kveitepiggen før ramme draugen, så måtte saktens også nu en kniv eller klepp kunne gjøre det, og han følte han ville gladelig gi livet til for å få et riktig ram på den der så ubarmhjertig hadde tatt fra ham hans kjæreste i denne verden og enda ville ha flere.

Da klokken var tre, fire om natten, så de selende atter gjennom mørket en skumbrytning av en sådan høyde at Elias i førstningen tenkte seg at de måtte være tett under land i nærheten av en brenning.

Han erkjente det imidlertid snart for hva det var, nemlig en ulyre bølge.

Da syntes han tydelig det lo over i den annen båt og sa: «Nu vælt' fembøringen din, Elias!»

Denne, der forutså ulykken, sa nu høyt: «I Jesu navn!» bad så sine sønner holde seg av all makt fast i vidjebåndene ved årekeipene, når båten gikk under, og ikke slippe før den var over vannet igjen.

Han lot den eldre gå frem til Bernt; selv holdt han den yngste tett ved siden av seg, strøk ham vel og engang hemmelig over kinnet og forvasset seg om at han holdt godt tåk.

Båten begravedes bokstavelig under skumskavlen, løftedes efterhånden opp med forenden og gikk så under.

Da den steg opp igjen av vannet med kjølen i været, lå Elias,

Bernt og den tolv år gamle Martin og holdt seg i vidjehåndene. Den tredje av brødrene var derimot blitt borte.

Nu gjaldt det først å få vantene på den ene siden overskåret, så at masten kunne flytte opp ved siden i stedet for voldsomt å uro båten under, og dernest å komme opp på det urolige hvelvet og få nøkkelhullet innslått for å slippe ut luften inni, som holdt båten for høyt oppe i vannet til at den kunne ligge stille.

Efter store anstrengelser lyktes dette, og Elias, som først var kommet opp på hvelvet, hjalp nu også de andre to dit opp.

Og der satt de den lange, mørke vinternatt, med hender og knær klammende seg krampetast til hvelvet, som overskyttes av bølgene den ene gang efter den annen.

Allerede efter et par timers forløp døde Martin, hvem faren hele tiden efter evne hadde støttet, av utmattelse og gled ned i sjøen.

De hadde alt flere ganger prøvd med å rope om hjelp, men oppgav det igjen, fordi de skjønte at det var uten nytte.

Mens de to satt der alene igjen på hvelvet, sa Elias til Bernt at han ikke trodde annet enn at han selv også kom til å «være med hu mor», men at han hadde som et fast håp om at Bernt nok allikevel ville bli berget, når han bare nu holdt ut som en kar.

Så fortalte han ham om draugen, som han hadde stukket nedentfor nakne med kveitepiggen, og hvorledes denne nu hadde hevet seg på ham og nok ikke gav seg «før han var kvitt».

Klokken var så hennimot ni om morgenen, da det begynte å gråne av dag.

Da rakte Elias Bernt, som satt ved siden, sølvuret sitt med messingkjeden, som han hadde slitt itu for å få det dratt frem under de tilknappede vester.

Han satt ennå en stund, men da det ble lysere, så Bernt at farens ansikt var dødblekt, håret hadde skilt seg på forskjellige steder sådan som det gjerne skjer nær døden, og huden var gnaget av hendene av å holde om kjølen.

Sømmen forstod nu at det led på det siste med faren, og ville så godt det i duvnungen lot seg gjøre, flytte seg hen og støtte ham; men da Elias merket dette, sa han:

«Hold deg nu bare trøst fast, Bernt! I Jesu navn, æ går til hu mor,» og dermed kastet han seg bakover ned av hvelvet.

Da sjøen hadde fått sitt, ble den, som enhver vet der har sittet på hvelvet, en god stund efter roligere.

Det ble lettere for Bernt å holde seg fast; og med den lysende dag kom der også mere håp.

Været bedaget seg, og da det ble riktig lyst, syntes han også han skulle kjenne seg igjen, og at det var utenfor sitt eget hjemsted, Kvalholmen, han lå og drev.

Han begynte da atter med å rope om hjelp, men håpet mest på en strømsetning, som han visste bar under land på et sted hvor et nes på øen tok av for bølgegangen, så det ble smult.

Han drev også nærmere og nærmere og kom til slutt så nær det ene skjær at masten, som fløt ved siden av båten, strøk opp og ned over skråberget etter bølgedraget.

Så stiv han var i leddene av å sitte og holde seg fast, lyktes det ham nu med stor anstrengelse å berge seg opp på skjæret, hvor han fikk halt masten opp på land og fortøyet fembøringen.

Finnepiken, som var alene hjemme i huset, syntes et par timers tid at hun hørte nørdrop, og da de holdt ved, steg hun opp på høyden for å se efter.

Der så hun da Bernt på skjæret og den hvelvede fembøring huggende opp og ned mot det. Hun sprang straks ned i båtsøen, skjøt ut den gamle færringsbåt og rodde den langs stranden rundt om øen ut til ham.

Bernt lå syk under hennes pleie hele vinteren og kom ikke på fisket det år.

Folk syntes også efter dette at han av og til var like som en smule underlig av seg.

På havet ville han aldri mere, da han var sjøskremt.

Han gitet seg med finnepiken og flyttet opp til Malangen, hvor han fikk seg rydningsland og nu lever og står seg vel.

FJERDE KAPITTEL

MELLIOM VETTESKJÆRENE

Det var sommer. Susanne og jeg gikk nu i vårt syttende år, og det var bestemt at vi skulle konfirmeres til høsten.

Det var i dette år at min far innviklede i sin ulike kamp med